

КОЛІСНИЙ ТРАНСПОРТ У КАТАКОМБНІЙ КУЛЬТУРІ

Першим суспільством, яке почало використовувати колісний транспорт на території Євразійського степу, була ямна культура доби ранньої бронзи. Вози стали важливою частиною їхнього життя, слугуючи житлами для скотарського суспільства. Колісний транспорт або його частини почали використовувати також у поховальному обряді. Ця традиція набула розвитку у катакомбній культурі басейнів Дніпра, Дону та Маничу. Рухливе господарство сприяло технологічному розвитку колісного транспорту, тому саме у цей час його конструкція ускладнюється. Його елементи трапляються у різних контекстах суспільного життя, що уможливує різносторонній аналіз цього явища. Знахідки інвентарю, пов'язаного із колісним транспортом у похованнях, свідчать про те, що він був важливою частиною ритуальної сфери життя. У похованнях катакомбної культури містяться не лише чотириколісні, а й двоколісні вози складної конструкції, із якими часто знаходять зброю. Усі ці фактори роблять аналіз символічного значення колісного транспорту у катакомбній культурі складнішим, ніж для доби ранньої бронзи.

Ключові слова: колісний транспорт, віз, колісниця, ямна культура, катакомбна культура, поховання.

Ареал катакомбної культури охоплює територію Північного Надчорномор'я від Бугу на заході до Маничу на сході. Матеріали культури датуються приблизно до 2900–2000 р. до н. е. і належать до періоду середньої бронзи Степу [3, с. 82]. Раніше вважали, що її походження пов'язане суто із ямною спільнотою. Населення катакомбної культури безпосередньо замінило її у степу та продовжило традиції ранньої бронзи. Проте нині переважає думка, що початковий етап розвитку катакомбної культури синхронний пізнім фазам ямної і їхнє населення тісно контактувало [8, р. 76]. Окрім ямних, у катакомбній культурі помітні впливи інших культурних традицій: шнурових, лійчастого посуду, центральноевропейських та анатолійських.

Суспільства степу швидко прийняли та адаптували до власних потреб колісний транспорт. Його використовували у господарстві, важливою частиною якого було рухливе скотарство. Колісний транспорт давав змогу швидко переміщуватися на великі відстані з усіма речами. Вози також стали одним з елементів поховального обряду ямної культури. Хоча вони і не були унікальним елементом поховань, але загалом траплялися досить рідко [1, р. 312]. Дискові колеса часто клали у кутках поховальних ям, імітуючи їхнє положення у возі. До поховання клали цілі вози разом із дахом та опорами для нього не часто (наприклад, Лук'янівка, Одеська область) [17, с. 122].

Аналізуючи дані щодо конструкції возів, їх вигляд можна інтерпретувати як подібний до відомих з писемних джерел кибиток із півсферичним дахом, що прикривав глибокий кузов воза. Це вказує на їх використання у господарстві як

для транспортування речей, так і, можливо, для проживання [19, с. 107]. Вважають, що у поховальному обряді вози могли символізувати житло померлого, а їх поміщення до поховань вказувало на те, що небіжчик мав використовувати їх у потойбічному житті так само, як і до смерті [5, р. 38].

Нез'ясованим залишається питання використання кибиток ямної культури у інших сферах життя, окрім господарства. Згідно із популярною думкою, їм приписують військові функції, що добре відповідало загальному образу цього суспільства – агресивних воїнів, які загрожували своїм сусідам-землеробам. Проте зараз відомо, що таке уявлення про «ямників», яке трапляється у літературі ще з часів популярності історико-культурної археології, суттєво спрощує ситуацію доби ранньої бронзи. Зброя хоча і наявна у похованнях ямної культури, але її не можна назвати поширеним елементом поховального обряду: згідно з оцінками, близько лише 2 % поховань ямної культури містять зброю як елемент інвентарю [15, с. 132]. Крім цього, істотним аргументом є інформація про типи вістер стріл ямної культури. У похованнях представлено значне типологічне різноманіття цього елемента озброєння, у тому числі й зразки, властиві для сусідніх культур. Досить часто вони виявляються між кістками небіжчика [8, р. 73]. Це вказує на військові конфлікти, у яких брали участь представники ямної спільноти, та привертає увагу з огляду на досить незначну кількість зброї у похованнях взагалі.

Подібна ситуація простежується і у випадку поховань із возами. Вістря стріл та кинджали виявлено у близько 20 % поховань, для яких

можна провести аналіз інвентарю. Поки це вдалося зробити лише для 32 поховань. Разом із колісним транспортом до поховань клали різні за категоріями та призначенням предмети, тому приписування похованим із возами вузької соціальної функції може бути помилковим.

Крім ямної спільноти, численні знахідки возів відомі у новотитарівській культурі, де вони становили важливий елемент поховального обряду. У деяких регіонах кількість таких поховань сягає 40 % [12, с. 55]. Населенню новотитарівської культури приписують більшу осілість порівняно з іншими мешканцями степу [12, с. 60]. Колісний транспорт цієї культури – це переважно кибитки. З огляду на господарство її носіїв, можна припустити, що кибитки використовували померлі і за життя.

У катакомбній культурі продовжується традиція використання возів у похованнях. Такі поховання відомі в усьому ареалі, який займала ця культура, у тому числі у Північному Надчорномор'ї та басейнах Дону і Манича. Загалом у катакомбній культурі відомо близько 200 поховань із возами [13, с. 119], проте підрахунки ускладнені тим, що досі немає жодного каталогу, який допоміг би оцінити масштабність цього явища. Також до їх числа входять поховання із окремими деталями возів, які потрапляли до поховань як дари, наприклад, колеса, що закривали вхід до поховальної камери.

Загалом, катакомбна культура відрізняється помітною етнічною строкатістю та соціальною ієрархією. Про це свідчить поховальний обряд та типологічно різноманітний поховальний інвентар. Одне з місць, де сконцентровано найбільш багаті з огляду на інвентар та архітектуру поховання, розташоване на р. Молочна [15, с. 119].

Іншим елементом поховального обряду катакомбної культури була зброя. До найбільш популярних типів озброєння належали стріли та лук. Катакомбній культурі властиві листоподібні вістря із виїмкою біля основи. Зрідка трапляються знахідки цілих сагайдаків (Заможне 4/5-4, Запорізька область) [15, с. 119]. Крім цього, також відомі сокири, які продовжували місцеві типи Аккермен та Софіївка [8, с. 99, 114]. Деякі екземпляри, наприклад, із Заможного (5/2) були багато оздоблені [8, с. 112]. Після хронологічної перерви, яка збігається із поширенням у регіоні ямної культури, у інвентарі знову з'являються кам'яні булави, куле-, грушо- та хрестоподібні [8, с. 118]. У випадку сокир із обухом продовжують розвиватися місцеві типи, відомі тут ще з неоліту, хоча трапляються також імпорти, наприклад, кам'яні сокири шнурової культури [8,

с. 112]. Відомі й металеві сокири, вістря списів та дротиків. У похованнях періоду середньої бронзи озброєння трапляється дещо частіше (між 3,5–10 %), що безпосередньо вказує на зростання ролі військових у катакомбному суспільстві [15, с. 134].

Описані вище особливості також впливали на розвиток колісного транспорту, який становив важливу частину життя суспільств із рухливим господарством. Вози доби середньої бронзи виглядають більш різноманітними порівняно зі зразками більш раннього часу. Частину поховального інвентарю продовжують складати вози типу кибитки, які повністю клали до поховання. Вони були досить великих розмірів (близько 2 м завдовжки), з чотирма колесами. Знахідки цього типу частіше трапляються у матеріалах катакомбної культури у басейні Дону або Манича. У деяких випадках можна спробувати реконструювати їх вигляд. Гарним прикладом є віз з Улан IV у Ростовській області. Він мав чотири дископодібні колеса та легкий кузов, підлога якого розмірами близько 1,65×0,7 м зроблена з переплетених гілок, вкритих шкурами та тканинами [13, с. 119].

Додаткову інформацію про вигляд возів дають знахідки глиняних моделей. Одну з них виявлено у похованні Чограй VIII у Калмикії (поховання № 3, курган № 3). Це були залишки культової модельки або іграшки. На другу версію вказує те, що виріб походить з поховання дитини 9–12 років [9, с. 201]. Моделька прикрашена геометричним орнаментом у вигляді ліній і трикутників. Також виділяються вхідний отвір та вікна. Дах у вигляді півкола вказує на те, що іграшка наслідувала справжню кибитку [9, с. 202]. Орнамент, яким була вкрита іграшка, можливо, також повторював вигляд оригіналу. Подібний кузов у вигляді півкола відкрито у похованні № 7 в кургані № 4 могильнику Лола у Калмикії.

Описаний тип возів представляє розвиток типових для ранньої бронзи кибиток, які використовували у господарстві та як помешкання. Чотириколісні вози виявлено також у Архарі (28/5, Калмикія) [21, с. 83], Елісті (8/7, Калмикія) [13, с. 123], Іжевці, Маломартинівці (20/2, Ростовська область) [21, с. 74], у Великому Іпатієвському кургані (поховання № 186, Ставропольський край). Тобто, виключно у східній частині ареалу катакомбної культури [2, с. 203].

Цікавий новий тип транспорту становлять чотириколісні вози, але з відмінною від описаної вище конструкцією. Вони відрізнялися невеликими розмірами кузова, який не перевищував

1×1 м. Один із прикладів такого воза відкрито у Великому Іпатієвському кургані в похованні 168 [2, s. 206]. Крім воза поховану жінку супроводжували амулети з каменю, курильниця та посудина, наповнена білою субстанцією. Інший подібний віз походить із Кам'янки Дніпровської (5/1, Запорізька область) [2, s. 214] з поховання чоловіка похилого віку [6, s. 235]. Деякі дослідники припускають, що вози такого типу могли використовувати поховані ще за життя [2, s. 214]. Проте більш імовірно, що малі за розміром вози використовували лише під час поховального ритуалу. Так, виготовлені лише з такою метою зразки відомі у ямній культурі [10, с. 20]. Цікаво, що дерево для воза з Іпатово привезли з Кавказу [2, s. 206], що, можливо, вказує на бажання додатково підкреслити престиж похованої особи.

Серед колісного транспорту катакомбної культури можна зауважити перші розвинені типи двоколісних возів. Кілька екземплярів походить з Іпатово (поховання № 32, Ставропольський край) [2, s. 210], Катеринівки (2/23, Дніпропетровська область) [7, s. 142], Іжевки (Донецька область) [7, s. 143] та Тягунової Могили (Запорізька область). Останній приклад добре описали у літературі С. Ж. Пустовалов [19] та М. В. Ізбіцер [14]. Віз із Тягунової Могили відрізняється також своєю конструкцією. Він мав одну вісь із двома дисковими колесами і кузов, вигнутий півколом. З трьох боків він мав стінки, але не мав даху [19, с. 209]. Ці елементи вказують на те, що віз був схожий на бойову колісницю.

Проте класична колісниця мала колеса із спицями, і запрягали в неї не биків, а коней [1, р. 397]. Невідомо, яких тварин запрягали у віз з Тягунової Могили, який мав суцільні колеса, а не зі спицями, як у справжніх бойових колісниць. Колеса із спицями забезпечувалися більшу швидкість та маневреність конструкції, зважаючи на меншу масу. На одному з боків осі мав бути виступ, який уможлилював керування возом, а саме гальмування. Асиметрична форма кузова щодо осі простежується також у колісницях Тутанхамона, флоренських колісницях і колісницях синташтинської культури [14, с. 190]. Крім описаних відмінностей, сама конструкція воза з Тягунової Могили вже нагадує справжню бойову колісницю.

Двоколісні вози, у які запрягали представників родини коневих, віслюків або онагрів, використовували у Месопотамії напередодні епохи колісниць, а саме на полі бою та на полюваннях. Серед інших таким прикладом є віз із Тель Аграб у Сирії [4, s. 72].

Віз із Тягунової Могили виявлено у похованні, де були четверо осіб: двоє чоловіків, жінка й дитина. Тільки один з чоловіків був покладений на підстилку з органічних матеріалів, тому, імовірно, поховання належало саме йому [19, с. 210]. У інвентарі небіжчика є озброєння: вістря стріли та спису. Можливо, зброя свідчить про те, як використовувався віз, і про соціальну роль небіжчика за життя. Крім цього, поховання цікаве своєю архітектурою. Це була двокамерна катакомба, де одна камера була призначена суто для інвентарю, а друга – для небіжчиків [19, с. 206]. Складну архітектуру поховання вважають основним чинником, за яким похованого можна віднести до високого соціального стану, оскільки такі конструкції вимагали активної участі громади у поховальному обряді та великих затрат часу на підготовку могили. Двокамерні поховання катакомбної культури приписують невеликій частині суспільства із високим суспільним статусом. Про залежність між поховальним обрядом, складною архітектурою і возами епохи бронзи в степу зазначали неодноразово [20, с. 61, 64].

Отже, конструкція возів, відомих із поховань катакомбної культури, може свідчити про їхнє всебічне використання як із господарчою, так і з ритуальною та бойовою метою. Важливими у цьому контексті можуть бути предмети, виявлені у похованнях із возами. Вище вже згадано приклад з Тягунової Могили, де інвентар поховання був досить тісно пов'язаний з інтерпретацією інших елементів поховального обряду. Варто зауважити, що не всі пам'ятки були добре опубліковані, деяким знахідкам бракує відповідно описаного контексту.

Крім Тягунової Могили, озброєння відоме на пам'ятках з усього ареалу катакомбної культури. Зокрема вістря стріл виявлені у Архарі (28/5, Калмикія) [21, с. 86] та у Верхній Хортиці, де вони становили єдиний елемент поховального інвентарю. Екземпляр із Верхньої Хортиці – це також малий віз, який виготовили спеціально для поховання [6, с. 231]. Рештки повного стріл сагайдака відкрито у похованні з Заможного (5/4-5, Запорізька область) [15, с. 119]. Крім цього, принаймні два поховання з возами містили також кам'яні сокири (Весела Роща III 2/23, Дніпропетровська область; Заможне 5/2, Запорізька область) [11, с. 108; 15, с. 120]. З поховання № 186 у Великому Іпатієвському кургані походить бронзовий виріб, який інтерпретують як вістря спису. Вістря списів також виявлені на пам'ятках Іпатово 32 [2, s. 211]; Іжевка 5/1, Донецька область [7, s. 143]; Улан IV 4/15 [13,

с. 125] та Золотіє Горкі IV 2/6, Ростовська область [21, с. 83]; Заможне 5/2, Заможне 6/3, Запорізька область [6, с. 233]. Зброя загалом не належить до рідкісних категорій знахідок у катакомбних похованнях. Воно може відображати роль, яку виконував похований у суспільстві. У більшості перелічених прикладів озброєння знаходили у похованнях чоловіків. Винятком є поховання з Архари, де вістря стріли належало до поховання жінки, у якому також виявлено посуд, бронзові ніж, шило та намисто [21, с. 75].

У катакомбників, як і у попередній ямній культурі, продовжується традиція покладання до поховань знарядь праці та господарського реманенту. У похованнях трапляються ножі, шила, розтиральники [6, с. 233], товчачики [7, с. 143] та крем'яні вироби [19, с. 206], що вказує на різноманіття поховального інвентарю. Багато небіжчиків клали у поховання не на землю, а на підстилку з органічних матеріалів або шкур [19, с. 213]. На місці поховання здійснювали жертвоприношення тварин, яких, очевидно, також вживали у їжу. Це в першу чергу вівці, хоча також трапляється велика рогата худоба. Серед кісток переважають частини тіла, придатні до вживання, наприклад, лопатки. Р. Косінцев вказує також, що в підкурганних жертovníках домінували кістки ніг і черепа, а отже, до поховань клали інші частини тварин [16, с. 22]. До посмертних дарів також належить покладена до поховання з Болотного (14/28, АР Крим) торбинка з пшеницею [19, с. 206]. У цьому контексті привертають увагу також дерев'яні посудини, які збереглися повністю або реконструюються за металевим окуттям. Про цю традицію згадує В. В. Отрощенко [18], визнаючи їх за ритуальний предмет, можливо, такий, що слугував для вживання ритуальних напоїв. Дослідник цитує Рігведу, де згадується звичай вживання священного, наркотичного напою соми саме із дерев'яного посуду. Також ритуальну функцію виконували курильниці, у західній частині степу вони були характерні передусім для катакомбної культури.

До менш популярних елементів матеріальної культури у похованнях із возами належать предмети одягу. Як уже згадано, жінка з поховання Архари була похована з кам'яним вістря стріли та намистом. Крім цього, прикраси, виготовлені з бронзи та срібла, виявлені у похованні дитини з Чограю VIII, де знайдено глиняну модель воза [9, с. 201], а також у Великому Іпатієвському

кургані (поховання № 32 та № 168) [2, с. 210, 207] та у Кривому Розі (2/23) [7, с. 142]. Це одиничні приклади і, очевидно, що небіжчиків ховали з тими елементами одягу, які вони носили за життя. Складно уявити, щоб вони символізували якусь ідею поховального обряду, пов'язану із возами.

Сама конструкція возів у похованнях також виглядає досить строкато. Привертає увагу розвиток колісного транспорту з погляду технології виготовлення та використання у різних аспектах життя. Зростання значення зброї у таких похованнях вказує на те, що люди, яких ховали разом із транспортними засобами, мали зв'язок із військовою справою, а отже, і колісний транспорт міг використовуватися із цією метою. Це досить тісно пов'язано із появою двоколісних возів, які за своїм виглядом нагадують пізніші бойові колісниці. Як підтверджують знахідки з Месопотамії, двоколісні важкі вози також могли використовувати з військовою метою.

У літературі обговорюють можливість використання чотириколісних возів у бою, де вони могли чинити в першу чергу психологічний вплив на ворога, а також могли слугувати як платформи для лучників [4, с. 73]. Безсумнівно є також використання возів у господарстві. Поховання із возами такого типу можуть бути продовженням традицій ямної культури. Першим на таку інтерпретацію возів ранньої бронзи звернув увагу Іштван Ечеді [5, р. 38], проте подібна інтерпретація існує також для возів катакомбної культури [13, с. 125]. Складно сказати, як із подібним трактуванням пов'язані поховання, де були виявлені лише колеса, які часто закривали поховальну камеру. Вони характерні в першу чергу для західної частини ареалу катакомбної культури. Але, водночас, лише колеса у похованнях можуть виступати у таких самих контекстах, як і цілі вози. До таких знахідок належать, наприклад, колеса з Заможного (5/2, Запорізька область), де крім них виявлено також кам'яну сокиру [6, с. 233].

Рухливе господарство населення катакомбної культури спричинило суттєвий технологічний розвиток колісного транспорту у цьому суспільстві. Елементи колісного транспорту трапляються у досить різних контекстах, що дає змогу різносторонньо аналізувати це явище. Вози були однією з основ функціонування катакомбного суспільства і тому стали важливою частиною ритуальної сфери життя.

Переклав з польської О. Білинський

Список літератури

1. Anthony D. W. *The Horse, the Wheel and Language* / D. W. Anthony. – Princeton ; New Jersey, 2007. – 568 p.
2. Belinski A. Neue Wagenfunde aus Gräber der Katakombengrabkultur im Steppengebiet des Zentralen Kaukasus / A. Belinski, A. Kalmykov // *Rad und Wagen. Der Ursprung einer Innovation. Wagen in Vorderes Orient und Europa.* – Mainz, 2004. – S. 201–220.
3. Chernykh E. N. The 'Steppe Belt' of stockbreeding cultures in Eurasia during the Early Metal Age / E. N. Chernykh // *Trabajos de Prehistoria.* – 2008. – S. 73–93.
4. Crouwel J. Der Alte Orient und seine Rolle in der Entwicklung von Fahrzeugen / J. Crouwel // *Rad und Wagen. Der Ursprung einer Innovation. Wagen im Vorderes Orient und Europa.* – Mainz, 2004. – S. 69–85.
5. Escedy I. The People of the Pit-Grave Kurgans in Eastern Hungary / I. Escedy. – Budapest, 1979. – 148 p.
6. Kaiser E. Studien zur Katakombengrabkultur zwischen Dnepr und Prut / E. Kaiser // *Archäologie in Eurasien.* – 2003. – Bd. 14. – 426 s.
7. Kaiser E. Wurde das Rad zweimal erfunden? Zu den frühen Wagen in der eurasischen Steppe / E. Kaiser // *Praehistorische Zeitschrift.* – 2010. – Nr. 85/2. – S. 137–158.
8. Klochko V. I. Weaponry of societies of the northern pontic culture circle 5000-700 BC / V. I. Klochko // *Baltic-Pontic Studies.* – 2001. – Vol. 10. – 380 p.
9. Андреева М. В. Глиняная модель повозки из погребения катакомбного времени / М. В. Андреева // *Советская археология.* – 1984. – № 3. – С. 201–205.
10. Андреева М. В. К вопросу о роли повозки в погребальном обряде восточноманьчжанской катакомбной культуры / М. В. Андреева // *Актуальные проблемы археологии Северного Кавказа. Тезисы докладов.* – Москва, 1996. – С. 13–16.
11. Андреева М. В. Традиции и инновации в погребальном обряде катакомбных племен северо-восточного Предкавказья / М. В. Андреева // *Краткие сообщения Института археологии.* – 2009. – № 223. – С. 101–115.
12. Гей А. Н. Нивотиторовская культура (предварительная характеристика) / А. Н. Гей // *Российская археология.* – 1991. – № 1. – С. 56–72.
13. Ибрагимова Е. Повозки катакомбной культуры евразийских степей / Е. Ибрагимова, Д. Ковалев, Н. Шишлина // *Бронзовый Век: Европа без границ. Четвертое – первое тысячелетие до н. э. Каталог выставки.* – Санкт-Петербург, 2013. – С. 119–128.
14. Избицер Е. В. Колесница с тормозом, или реконструкция без тормозов / Е. В. Избицер // *Stratum Plus.* – 2002. – № 2. – С. 187–194.
15. Клочко В. І. До реконструкції озброєння та військової справи катакомбного суспільства Північного Надчорномор'я / В. І. Клочко, С. Ж. Пустовалов // *Праці центру пам'ятокзнавства.* – 1992. – Вип. 1. – С. 118–139.
16. Косинцев Р. А. Колесничные лошади / Р. А. Косинцев // *Кони, колесницы и колесничие степей Евразии.* – Екатеринбург ; Самара ; Донецк, 2010. – С. 21–79.
17. Мельник А. А. Реконструкция погребальной повозки ямной культуры / А. А. Мельник, И. Л. Сердюкова // *Новые памятники ямной культуры степной зоны Украины.* – Киев, 1988. – С. 118–124.
18. Отрощенко В. В. Традиция изготовления деревянных сосудов в эпоху бронзы и раннем железе на юге Восточной Европы / В. В. Отрощенко // *Киммерийцы и Скифы. Тезисы докладов международной научной конференции, посвященной памяти А. И. Тереножкина.* – Мелитополь, 1992. – С. 71–72.
19. Пустовалов С. Ж. Боевые колесницы и колесничие в обществе катакомбной культуры (по материалам раскопок в Нижнем Поднепровье) / С. Ж. Пустовалов, Н. Н. Чердынченко // *Советская археология.* – 1991. – № 4. – С. 206–217.
20. Пустовалов С. Ж. Многокамерные захоронения и некоторые вопросы социальной структуры катакомбной общности / С. Ж. Пустовалов // *Археология.* – 1990. – № 3. – С. 56–68.
21. Рогудеев В. В. Комплексы с повозками позднекатакомбного времени и проблема колесничества / В. В. Рогудеев // *Происхождение и распространение колесничества : сборник научных статей.* – Луганск, 2008. – С. 70–89.

J. Rzońca

WHEELED TRANSPORT OF THE CATACOMB CULTURE

The Yamna culture of the early bronze age was the first to use wheeled vehicles in Eurasian steppe area. This factor appears to be one of the most important for the development of steppe societies because of their semi-nomadic lifestyle. Some of their burials contained parts of wagons, such as disc-shaped wheels arranged in four corners of the burial pit. The analysis of these elements makes it possible to reconstruct the appearance and structure of vehicles. They probably can be interpreted as carriages of the kbitka type, with four wheels and a covered body. These features make them accessible to use as place for living or a carriage of belongings.

These first graves containing parts of vehicles were interpreted as a symbolic emphasis of the lifestyle of a deceased person, which was buried with them. The same interpretation was used in the case of the Catacomb culture of the Dnieper, the Don, and the Manych basins.

The Catacomb culture developed in the middle Bronze age and somehow continued Yamna traditions with many new elements. The Catacomb society probably expanded the typology of wheeled vehicles and the way they were used in particular parts of life. New two-wheeled and little four-wheeled wagons appeared next to classic kbitkas. Analysis of these finds seems to be more complicated than in the previous period. Construction of the two-wheeled vehicles could be analogical to the Sumerian battle cars and in literature a hypothesis arose of their exploitation in combat. Small four-wheeled wagons are often considered to be produced for the ritual use. All of the vehicles of the Catacomb culture were found with other elements of the grave inventory: weaponry, tools, or ornaments. Combining these two factors, the structure, and other objects buried with them, it is possible to estimate the way the vehicles were used by the Catacomb community and how the new use of the wheeled transport increased the development or how the social progress caused the evolution of the wheeled transport.

Keywords: wheeled transport, wagon, chariot, Yamna culture, Catacomb culture, burials.